

FÜLÖP MIHÁLY

A SEBESTYÉN-MISSZIÓ

A magyar kormány 1946. április 27-én megbízottként Bukarestbe küldte Sebestyén Pál¹ rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert, aki Petru Groza kormányfőnek és helyettesének, Tătărescu külügyminiszternek a kétoldalú kapcsolatok javítására, a területi-kisebbségi kérdés rendezésére miniszterelnök–külügyminiszteri szintű tárgyalások megkezdését javasolta. Az utolsó pillanatban felcsillant a remény, hogy – az első világháborút követő békeszerződéstől eltérően – az analóg helyzetű, két legyőzött (akkori szóhasználattal „volt ellenséges”) állam a győztes nagyhatalmak ítélete helyett elfogadható megoldást keres – és talál – történelmi viszályára. A magyar diplomáciai kezdeményezést a szovjet kormány helyeselte² és a román, valamint a magyar békeszerződés-tervezetet kidolgozó másik két nagyhatalom, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia álláspontjával is összhangban állt.³ P. Groza már egy évvel korábban úgy tartotta: „mindenképpen közös érdekünk, hogy Románia és Magyarország már egymással megegyezve jelenjék meg a béketárgyalásokon.”⁴

A „volt ellenséges” államok (Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország) békeszerződés-tervezeteit, majd a végleges szövegeket a potsdami értekezleten létrehozott Külügyminiszterek Tanácsa több szakaszban dolgozta ki: a londoni, első ülészakon (1945. szeptember 11.–október 2.), a londoni külügyminiszterhelyettesi értekezleten (1946. január 19.–április 20.), a párizsi, második ülészakon (1946. április 25.–május 16., június 15.–július 12.) és a new-yorki, harmadik ülészakon (1946. november 4.–december 12.). A 21 győztes hatalom párizsi értekezlete a Külügyminiszterek Tanácsának alárendelt fórumaként csak ajánlásokat fogadhatott el; a kisebb szövetséges államok módosító indítványokat terjeszthettek be; az öt „volt ellenséges” állam képviselői nem vehettek részt a tanácskozásokon, csupán meghallgatták őket, s így a konferencia az alapvető jellegű rendelkezéseken már nem változtathatott.

A román–magyar határkérdést – a nagyhatalmak által Potsdamban elfogadott eljárási sorrendnek megfelelően – kizárólag a román békeszerződés-tervezet tárgyalásánál vitatták meg és a döntés joga a potsdami találkozón kialakított elv alapján – a két ország kapitulációs okmányait aláíró Szovjetuniót, Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát illette. A há-

rom nagyhatalom képviselői 1945. szeptember 20-án, a Külügyminiszterek Tanácsa londoni, 14. ülésén, a londoni külügyminiszterhelyettesi értekezlet 1946. március 11.—április 16. közötti ülésein, valamint a Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i párizsi, 11. ülésén foglalkoztak a román–magyar területi vitával.⁵ A fegyverszüneti egyezmények, mint ideiglenes, háború alatti megállapodások a békeszerződésekre nézve nem teremtettek végleges állapotot; az európai határok nemzetközileg elismert rendezése csak a békeszerződések életbe lépésével történt meg. Ráadásul az 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírt román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye külön is utalt a román–magyar határkérdés nyitva hagyására: „Erdélyt⁶ (vagy annak nagyobb részét) vissza kell adni Romániának, feltéve, ha ezt a békeszerződés is megerősíti.”⁷

A Potsdamban (1945. július 17.—augusztus 2.) és a moszkvai külügyminiszteri értekezleten (1945. december 15.—27.) kidolgozott eljárási mód következtében, a béketárgyalások a román–magyar határ ügyében kizárólag a szovjet, amerikai és angol külügyminiszter között folytak. A három nagyhatalom nyitva hagyta annak lehetőségét, hogy Románia és Magyarország közvetlen tárgyalásainak eredményét elismerik. A magyar diplomáciának tehát egyetlen módja maradt a nagyhatalmak döntésének befolyásolására; Sebestyén Pál Bukarestbe küldésével a kétoldalú megállapodás megkísérlése.

Honnan táplálkozott a magyar koalíciós kormány bizakodása és mi indította arra, hogy egy ilyen lépésre szánja el magát? Mit tudott a magyar (és a román) békeelőkészítés a területi rendezést eldöntő szovjet, angol és amerikai kormány szándékáról? Hogyan alakult az antifasiszta nagyhatalmak álláspontja a háború utolsó éveiben és a béketárgyalásokon a magyar–román határvitában? Milyen lépéseket tett a román kormány álláspontja érvényesítésére? Mi volt Magyarország és Románia egymáshoz viszonyított helye és szerepe a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok délkelet-európai politikájában? Mi lett a magyar diplomáciai kezdeményezés sorsa? Mikor és hogyan dőlt el véglegesen a magyar és román határ kérdése?

A Groza-kormány és Észak-Erdély

1945. március 6-án, a több mint egy hete, Rădescu tábornok lemondásával kirobbant román kormányválság megoldódott: Mihály király a politikai pártok vezetőivel és a Bukarestben tartózkodó A. J. Visinszkij

szovjet külügyi népbiztoshelyettessel folytatott tárgyalások után végre beleegyezett, hogy dr. Petru Groza, az Ekésfront elnöke alakítson kormányt az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) és Tătărescu neo-liberális pártja képviselőiből. Iuliu Maniu és D. Brătianu nem fogadta el a Nemzeti Parasztpártnak és a Nemzeti Liberális Pártnak felajánlott tárcákat – a két világháború közötti „Nagy Romániát” kormányzó „történelmi pártok” ellenzékbe vonultak.

A román uralkodó március 3-án még elutasította Groza kormánylistáját. Elhatározását március 5-én éjjel – mint ahogy erről a bukaresti amerikai képviselőnek beszámolt – a királyi palotába érkező két üzenet hatására változtatta meg. Visinszkij – a király szerint – Groza kinevezését sürgette, különben nem felelhet „Románia, mint független állam” fennmaradásáért. Groza azokról a szovjet ígéretekről értesítette a királyt, amelyek kilátásba helyezték az ODA kormány megalakulása esetén, hogy Észak-Erdélyt visszaadják, a fegyverszünet végrehajtását türelmesebben kezelik és a közlekedési hálózat újra román ellenőrzés alá kerül.⁸

A Groza-kormány hatalomra jutása a szövetséges nagyhatalmak között 1945 végéig, a külügyminiszterek moszkvai értekezletéig tartó válságot idézett elő. A Szovjetunió támogatta a baloldali román kormányt és helyzetének megszilárdítása érdekében – erre még visszatérünk – helyreállította a román közigazgatást Észak-Erdélyben. Az Egyesült Államok a jaltai Felszabadított Európáról szóló nyilatkozatra hivatkozva háromoldalú konzultációt kért a „lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő” kormány létrehozására. Nagy-Britannia csatlakozott az amerikai állásponthez. A szovjet kormány nem járult hozzá a konzultáció megtartásához, márpedig ehhez mindhárom kormány beleegyezése kellett. A brit külügyminisztérium ezek után arra a következtetésre jutott, hogy a délkelet-európai országok esetében fel kell adniuk a jaltai Nyilatkozatra való hivatkozást, mert céljaikat ezzel nem érhetik el.

A Foreign Office a Groza-kormány hatalomra jutása és a bolgár kormánykoalícióban bekövetkező polarizáció következtében átértékelte a kelet-európai brit politikát és 1945 májusától a mielőbbi békekötést szorgalmazta. Az angol–szovjet együttműködés alapfontosságú távlatait a Foreign Office – amely Románia esetében Sztálin és Churchill 1944. októberi moszkvai megbeszélése után a kezdeményezést amúgy is átengedte az Egyesült Államoknak – nem volt hajlandó kockáztatni „egy olyan ügy kedvéért, amely ha nem is teljesen akadémikus jellegű, vagy merő ábrándkergetés, de mindenesetre nem létfontosságú az európai brit érdekek szem-

pontjából.” Úgy vélték, hogy az általános háború utáni szovjet politikának szerves része az érintett délkelet-európai államokra (Romániára és Bulgáriára – F. M.) vonatkozó moszkvai álláspont, ezért egykönnyen nem fogja feladni. A brit külügyminisztérium azt is felismerte, hogy olyan országok rendszereit támadják, amelyeket a „szovjet kormány biztonsági rendszere lényegi részének tekint.” A Foreign Office ezért azt javasolta, hogy a legjobb, ha ezeket (a román és bolgár – F. M.) kormányokat hallgatólagosan elfogadják és tudomásul veszik: „a választások, ha valaha is sor kerül rájuk,” nem lesznek „szabadok és tiszták.”⁹ Eden angol külügyminiszter május 25-én ezért elérkezettnek látta az időt a fegyverszüneti rendszerek felszámolására, a békeszerződések megkötésére, mivel az angol külpolitika csak így remélhette a Vörös Hadsereg kivonását a térségből, illetve független kormányok létrehozását.¹⁰

A Szovjetunió 1945. május 27-én felvetette a diplomáciai kapcsolatok felvételének kérdését Romániával, Bulgáriával, Finnországgal és „bizonyos idő múlva” Magyarországgal. Békét csak elismert kormánnyal lehetett kötni. Az amerikai külügyminisztérium viszont a diplomáciai kapcsolatok felvételének és a békeszerződések megkötésének *előfeltételeként* a román (és bolgár) kormány átszervezését és mielőbbi szabad választások megtartását szorgalmazta. A State Department június végén közölte a brit külügyminisztériummal, hogy javaslatukat a mielőbbi békekötésre csak feltételesen támogatják: a „jelenlegi” román (és bolgár) kormánnyal akkor sem kötnek békét, ha ez meggyorsítaná a szovjet csapatok visszavonását.¹¹ Potsdam előtt Sztálin tiltakozásai és az angol szkepticizmus sem tudták megváltoztatni az amerikai politikai vonalat.

A Groza-kormány „népképviselői jellege”, illetve diplomáciai elismerése körüli nagyhatalmi vita érintette Észak-Erdély nemzetközi státusát is. 1944. november 12-én Vinogradov vezéreztetés, a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság (továbbiakban – SZEB) nevében levelet intézett Sănătescu tábornokhoz, az akkori román kormányfőhöz, amelyben követelte a román közigazgatás és az ún. Maniu Gárdák november 17-ig történő visszavonását Észak-Erdélyből, az utóbbiak vezetőjének hadbírótság elé állítását. November 28-án a SZEB megbízott elnöke azt is a román fél tudomására hozta, hogy a közigazgatás ügyét – a fegyverszüneti egyezmény többi cikkelyének végrehajtásától függően – a szovjet és román kormánynak kell megtárgyalnia.¹² Groza miniszterelnök és Tătărescu külügyminiszter az előzmények ismeretében ezért nem a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hanem egyenesen a szovjet miniszterelnökhöz fordult, és

1945. március 8-i táviratában ígéretet tett arra, hogy a „román kormány és közigazgatása Erdélyben gondoskodni fog az Erdélyben lakó nemzetiségek jogainak védelméről és tevékenységét az egyenlőség, a demokrácia, és az egész lakossággal való igazságos kapcsolatok elve alapján fogja irányítani.” Sztálin – miután az új román kormány felelősséget vállalt Erdély rendjéért és nyugalmaért, a nemzetiségek jogainak biztosításáért – hozzájárult a román közigazgatás észak-erdélyi bevezetéséhez.¹³

A Groza-kormány a közigazgatás ügyének rendezését egyben a határkérdés lezárásának is tekintette.¹⁴ L. Pătrășcanu igazságügyminiszter 1945. június 13-i kolozsvári beszédében hangsúlyozta „Észak-Erdély végleges betagozódását a román állam határai közé”, és mint a román fegyverszüneti bizottság elnöke kijelentette, hogy „a fegyverszüneti szerződés egyik vagy másik cikkelyével kapcsolatban forogtak is fenn viták, volt egy kérdés, amelyik az első perctől kezdve el volt döntve, a szovjet kormány határozott, nagylelkű akaratából: Észak-Erdély visszaadása Romániának.”¹⁵ Az amerikai külügyminisztérium viszont a közigazgatás bevezetését a román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye végrehajtásának értelmezte, amelyet a SZEB-nek az amerikai és brit képviselők megkérdésével kellett volna megtennie, mivel a végleges területi rendezést érintő döntésekben mindhárom szövetséges kormány érdekelt. A State Department – noha vitatta a szovjet kormány kizárólagos illetékességét az ügyben – azonban nem kívánt tiltakozni, mivel a szovjet kormány a román közigazgatás bevezetésének idejéről és módjáról még saját SZEB képviselőit sem tájékoztatta, hanem mint a hadművelleti térségben elsődlegesen felelős hatalom határozta el ezt a lépést. Következésképpen Stettinius amerikai külügyminiszter 1945. március 12-én sajtónyilatkozatában csak azt tette szóvá, hogy *a román közigazgatás helyreállítása Észak-Erdélyben a terület nemzetközi státuszán nem változtatott.*

A három szövetséges nagyhatalom között ebben a kérdésben nem volt nézeteltérés: Szuszajkov, a bukaresti SZEB Vinogradovot felváltó elnökhelyettese ilyen értelemben nyilatkozott az amerikai politikai képviselőnek,¹⁶ Osukin, szovjet tanácsos, Puskin helyettese pedig – utalva a román fegyverszünet 19. cikkelyére – Debrecenben kijelentette Gyöngyösi János külügyminiszternek, hogy „a román közigazgatás bevezetése Észak-Erdélybe semmiképpen sem jelent kötelezettséget a békeszerződésre nézve.”¹⁷

A szovjet kormány a háromhatalmi döntéshozatal elvét lojálisan tiszteltben tartva, *formailag* tehát még most sem zárta le a kérdést. A bé-

ketárgyalásokon a szovjet álláspont bizonyult perdöntőnek a román–magyar határ véglegesítésében. Márpedig a szovjet kormány nézetei a román fordulatot megelőzően, a román fegyverszüneti feltételek meghatározásával összefüggésben kialakultak. Molotov, a moszkvai brit nagykövethez intézett 1943. június 7-i levelében kormányának nevében kijelentette, hogy „nem tekinti teljes mértékben igazolhatónak a Németország diktátumával 1940. augusztus 30-án Bécsben hozott úgynevezett döntőbírói ítéletet, amely Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt”.¹⁸ (Kiemelés tőlem – F. M.) A Foreign Office tisztviselői ezt úgy értelmezték, hogy a fenti állásfoglalás „nyilvánvalóan Romániának juttatná Észak-Erdélyt, vagy annak egyes részeit”, viszont a megszállt területek visszaadását előírányzó szovjet elv „nem kötelezne minket arra, hogy Erdély teljes egészében visszatérjen Romániához.”¹⁹ A szovjet kormány 1944. április 12-re – a nyugati szövetségesek nézeteinek figyelembevételével – kidolgozta a román fegyverszüneti feltételeket, amelyeket Kairóban átadtak Barbu Stürbey hercegnek, a román ellenzék képviselőjének. A dokumentum a bécsi döntőbíráskodást igazságtalannak minősítette, közös szovjet–román hadműveleteket irányzott elő a németek és magyarok ellen „Erdély egésze vagy nagyobb része” Romániának való „visszaadása érdekében”, ami azonban „a békerendezésben történő megerősítéstől” függ.²⁰ Az utóbbi megfogalmazás Churchill kívánságára került a szövegbe. Az amerikai kormány a háború befejezése után az általános békerendezésig kívánta elhalasztani a területi kérdések eldöntését.

Az 1944. augusztus 23-i sikeres fordulat lehetővé tette a román hadsereg Szovjetunió oldalára állását, Románia felszabadításának meggyorsítását. Ezért Molotov augusztus 26-án közölte a szövetségesekkel, hogy az áprilisi fegyverszüneti feltételeket továbbra is érvényeseknek tekinti, azzal a különbséggel, hogy az említett angol kiegészítést kihagyta a szövegből, vagyis a háború előtti román–magyar határ helyreállítását javasolta. A Foreign Office a Romániának teendő engedményeket nem tartotta indokoltnak; augusztus 28-án újra az 1944 áprilisában javasolt angol módosítás elfogadását kérte. Az amerikai külügyminisztérium is megismételte korábbi állásfoglalását.²¹ A szovjet kormány – szövetségei nézeteit figyelembe véve – beleegyezett, hogy az 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírt román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyébe már ismertetett megfogalmazás kerüljön. Még egy további szempont vezérelte a szovjet külpolitikát a kérdés nyitva hagyásában: Magyarország háborúból történő

kiválásának lehetősége. Erre — mint látni fogjuk — a szovjet külügyminiszter is utalt a londoni tárgyalásokon.

Az Egyesült Államok kormánya másképp vélekedett a határok rendezéséről. Noha a hivatalos amerikai politika a háború alatt nem kívánt területi kérdésekről tárgyalni, 1944 tavaszán és őszén a román–magyar határ megvonásával a kormány több hivatala is foglalkozott. A romániai fordulatot megelőző időszakban, 1944. április 19-e és július 26-a között készült amerikai tervek szerint „az Egyesült Államok előnyben részesíti az erdélyi magyar–román határ olyan, az etnikai vonalat követő módosítását, amely Aradtól északra Szatmárig Magyarországnak ad át egy kis (terület) sávot.”²² Az amerikai felfogás a sikertelen magyar kiugrási kísérlet után sem változott. Az Office of Strategic Services 1944. október 23-i tervezete „az irredentizmust egy olyan új román–magyar határral vélte csökkenthetőnek, amely a trianoni határtól 30–50 mérfölddel keletebbre húzódna. S mivel az etnikai határokat így sem lehetne létrehozni, szervezett áttelepítésre gondoltak, amelynek következtében a székelyeket és a többi erdélyi magyart el lehetne helyezni a Királyhágótól nyugatra, a románokat pedig a magyarok által kiűrtett helyekre lehetne telepíteni.”²³ A Jaltai Konferencia előkészítésekor, 1945 januárjában az amerikai külügyminisztérium javasolta „a magyar–román határvita olyan megoldását, amely némileg kielégítené Magyarország jogos követeléseit.”²⁴

Ilyen előzmények után érthető, hogy az Észak-Erdély „visszatérését” ünneplő 1945. március 13-i kolozsvári nagygyűlésen az amerikai és angol katonai és diplomáciai képviselő nem jelent meg, noha azon részt vett a Groza-kormány mellett a román király, A. J. Visinszkij és Sarret, a francia ideiglenes politikai megbízott. A francia diplomatában a tüntető távolmaradás azt a benyomást keltette, hogy angol–amerikai részről nem ismerik el „Észak-Erdély visszatérését.” (Sarret egyébként alig leplezett bosszúsággal hiányolta az ünnepségről a francia lobogókat, a beszédekből és cikkekből Franciaország 1918-as szerepére utalást).²⁵ Valóban, a State Department március 29-én értesítette bukaresti képviselőjét, hogy nem kötelezték el magukat a háború előtti magyar–román határ visszaállítására. A döntést a végleges határokról a román és magyar békeszerződés aláírásáig kívánták halasztani. Arra törekedtek, hogy a területi vita minél kevesebb zavart okozhasson a román–magyar viszonyban.²⁶ Az amerikai külügyminisztérium a berlini értekezlet előtt kész volt előkészítő tárgyalásokat kezdeni Románia határaitól,²⁷ de az érdemi vitára csak a Külügyminiszterek Tanácsa első ülészakán kerülhetett sor.

1945. június 7-én a brit külügyminisztériumban is megvitatták a magyar, román, bolgár békeszerződés feltételeit. A magyar határok kérdésében a Foreign Office úgy vélekedett, hogy „nehéz lenne ellenezni Erdély Romániához való ideiglenes visszatérését, amelyet a fegyverszünet biztosított. A fegyverszünet ugyanakkor 'Erdély vagy annak nagyobb részét' említette és a háború előtti határ nem volt teljesen kielégítőnek tekinthető.” (Kiemelés az eredetiben – F. M.) „Optimális” határelképzeléseiket nem azért kívánták tisztázni, hogy bármilyen szovjet döntéssel szemben erőteljesen képviseljék, hanem csak akkor akarták előterjeszteni, ha szovjet részről még nem jutottak „határozott következtetésre.” A Foreign Office a Románia, Bulgária és Magyarország közötti területi vitákat inkább a tényleges ellenőrzésüket gyakorló szovjetek gondjának tekintette, mint a sajátjuknak. A brit külügyminisztérium engedni kívánt a szovjet álláspontnak, ahol ez „ésszerűen lehetséges”, de bejegyzését „alkuellensúlyként” szándékozott használni.²⁸

A szovjet külpolitika tehát támogatta a baloldali román kormányt, de nem hagyhatta figyelmen kívül azt a tényt, – ha csak nem óhajtott Romániával különbékét kötni, amit pedig nem vett komolyan fontolóra – hogy a diplomáciai elismeréshez, a békekötéshez angol–amerikai hozzájárulásra lesz szükség. Az amerikai diplomácia a jaltai Nyilatkozatra hivatkozva háromhatalmi konzultációt szorgalmazott, és a Groza-kormány eltávolítását, de legalábbis átszervezését szerette volna elérni. Az európai határok rendezésére nézve pedig a State Department 1945. május 12-én úgy foglalt állást, hogy a vitás területek hovatartozásának eldöntésével a végleges békerendezésig kell várni, amikor is valamennyi érdekelt felet meg fogják hallgatni, a területi kérdések ilyen átfogó megoldását a területeket követelő államok ezt megelőzendően indított egyoldalú akciói nem befolyásolhatják.²⁹

A román külpolitika – különösen Groza miniszterelnök – érzékelte, hogy a játszma nem dőlt el teljesen, és igyekezett minden eshetőségre felkészülni. Románia abban reménykedett, hogy a béketárgyalásokon végül is a szovjet álláspont fog felülkerekedni. Tatarescu külügyminiszter 1945. március 20-án azt fejtette ki a bukaresti francia ideiglenes képviselőnek, hogy Romániának – akár a „Szovjetunióknak odaítélt befolyási övezetbe tartozik, akár nem, – a Szovjetunió uralkodó pozícióját, mint realitást kell felfognia. (Románia) helyzetét csak akkor javíthatja, szuverenitását fokozatosan csak akkor szerzheti vissza, ha (a Szovjetunióval) az őszinte együttműködés politikáját folytatja.” A román külügyminiszter az

olyan regionális paktumokban – mint a kisantant, vagy Balkán-antant – való román részvételt is lehetetlennek tartotta, mert a Szovjetunió közte és a nyugati hatalmak közötti védőgátnak tekinthetné ezeket.³⁰

Ennek fényében érthető, hogy Petru Groza „Lajtától a Fekete-tengerig terjedő egységes blokk” elgondolását, „amelynek a magját a magyar–román államszövetség képezné, aholis eltűnnének a vámhatárok, egységes valuta s a legteljesebb politikai együttműködés alakulna ki”³¹ nem emelték a hivatalos román kormánypolitika szintjére, és Tătărescu – szemben miniszterelnökével – a román–magyar politikai kapcsolatok felvétele előfeltételének „egy néhány függő kérdés” tisztázását tekintette.³² Groza és külügyminisztere felfogása tehát a Magyarországgal való viszony alakításáról különbözött: a kormányfő az őszinte barátság híveként – mint már említettük – 1945 tavaszán lehetségesnek tartotta a két állam meg egyezését a béketárgyalásokat megelőzően, és – „legalább, mint magánember” – Magyarországra látogatását is kilátásba helyezte.³³ A román–magyar területi vitában viszont egyezett Groza és Tătărescu álláspontja. Mint ahogy a román külügyminisztérium egyik tisztviselője megfogalmazta: Groza „magyarbarátsága is megáll azonban a határkérdésnél, a Groza-kormány létalapja ugyanis az, hogy ő szerezte és tartja meg Romániának Erdélyt. Groza ezt jól tudja és ezért mindenképp ragaszkodik Erdély nyugati határaihoz”.³⁴

A magyar kormány és a békeelőkészítés

Gyöngyösi János külügyminiszter az új magyar külpolitika legfontosabb alaptételének az tartotta, hogy az „új demokratikus Magyarország semmiféle közösséget nem vállal a megelőző reakciós és háborús kormányokkal”; a történelmi Magyarország gondolatát „a fegyverszüneti egyezmény aláírásával kiküszöböltük.”³⁵ A magyar kormány felkészülése a békekötésre az ország teljes nemzetközi elszigeteltségében indult meg. Kertész István, a Külügyminisztérium 1945. június 1-jén létrehozott Békeelőkészítő Osztályának vezetője a „reálpolitikai lehetőségekkel” kívánt számolni és hangsúlyozta a magyar–szláv érdekközösséget: „a rokon népek nélküli Magyarország jövője csakis a legnagyobb szárazföldi hatalommal”, a Szovjetunióval való „szoros gazdasági és politikai együttműködésben képzelhető el.”³⁶

A Békeelőkészítő Osztály július 2-re kidolgozta a béketárgyalások előkészítésének ideológiai alapjait és az előterjesztést július 25-én a Minisz-

tertanács jóváhagyta. A „háború utáni nemzetközi tárgyalások előkészítésénél, de különösen a területi kérdésekben irányadó” szempontokról készített összefoglaló abból indult ki, hogy a fegyverszüneti rendelkezéseknek megfelelően „Magyarország jelenleg de facto és de jure is csak a trianoni szerződésben meghatározott területen gyakorol állami főhatalmat. A háborút követő tárgyalásokon tehát politikánk és magatartásunk csak úgy lehet reális, ha a trianoni területi adottságokból indulunk ki, és ehhez fűzzük érveléseinket.” A dokumentumban hangsúlyozták, hogy a jelenlegi, demokratikus „kormányrendszer egész más ideológiát képvisel és egész más politikát folytat, mint az elmúlt évtizedek magyar régime-jei”; „a magyar érdekek egyeznek a szociális fejlődés követelményeivel, ezzel összhangban a többi közép-európai népek és nagyhatalmak helyesen értelmezett érdekeivel”; a közép-európai népek sorsközössége gazdasági együttműködést tételez; a „lelkek békéjét csak akkor lehet megteremteni, ha az európai újjárendezés valamennyi kelet-európai népnek, mint összességnek érdekeit tekintetbe veszi”; a „demokratikus világ előlegezzen bizonyos bizalmat, jóindulatot és támogatást a demokratikus Magyarországnak.” A területi kérdéseknél a dokumentum a legnagyobb óvatosságot, politikai józanságot, tartózkodó magatartást ajánlott, a felkészülést mégis szükségesnek tartotta, „hiszen területi igények nemcsak általunk, de ellenünk is előterjeszhetőek.” A kiinduló tétel az volt, hogy a „nemzetközi igazságosság-
nak, az emberi haladásnak és egyszersmind a demokrácia és szocializmus eszméinek, valamint a szövetségesek között létrejött egyezmények rendelkezéseinek kétségtelenül az felelne meg legjobban, ha a közép-európai határokat” a wilsoni önrendelkezési elv és a lenini nemzetiségi elv alapján vonnák meg”. Ez utóbbi elv érvényesítésére „számos jel mutat”, ezért „alkalmazását nyugodtan kérhetjük magyar vonatkozásban.” Szükség esetén területi kompenzációval kombinált népcserét, az összefüggő tömbben lakó magyarságnál az állami hovatartozandóságról az önrendelkezési jog gyakorlásaként népszavazást, a szórvány nemzetiségeknél kölcsönös népcserét is elfogadhatónak tartottak. „Ha azonban a trianoni, vagy azokhoz hasonló határok maradnának fenn, akkor mindenesetre kérnünk kellene az azokból folyó gazdasági, közlekedési, vízügyi és kulturális anomáliáknak nemzetközi megállapodások útján való megszüntetését.” Ez „nem kizárólag magyar érdekek, hanem minden itt lakó népnek közös érdeke” . . . „az új rendezésnél a határok veszítsék el jelentőségüket és ne elkeseredést váltssanak ki a népekben, hanem mozgítsák elő a lelkek pacifikálását.”

Az irányelvekben a szomszédos országokkal külön foglalkoztak. Megállapították, hogy „Magyarország számos vonatkozásban Romániához hasonló politikai helyzetben van. Sőt, Románia priusza sok tekintetben rosszabb a mienknél (lényegesen nagyobb erővel vett részt az Oroszország elleni hadjáratban; a nyugati hatalmakkal szemben, akiknek mindent köszönhet, megbízhatatlannak bizonyult; a III. birodalmat százszázalékosan kiszolgálta és a legfontosabb bel- és külpolitikai kérdésekben még annyira sem állt ellen a német nyomásnak, mint Magyarország stb.), de viszont ez döntő tényezőnek nem tekinthető a két állam külpolitikai helyzetének megítélésénél. Már súlyosabban eshet latba az a körülmény, hogy Romániának reálpolitikai adottságokban gyökerező érdekellentétei vannak Oroszországgal, ami viszont magyar–oros viszonylatban teljesen hiányzik. Mindazonáltal a román politika az elmúlt években újból annyi tanújelét adta csodálatos rugékonyságának és alkalmazkodóképességének, hogy valószínűleg e hátrányokat szintén ki tudja küszöbölni, legalábbis velünk szemben, akik merevségünkkel és lassúságunkkal rendszerint kedvező helyzetünk előnyeit sem tudjuk kihasználni. A szövetségesekhez való román áttérés nem hasonlítható a mienkhez, és az azóta elért eredményeik is arra mutatnak, hogy a román politikai gényusz nem lebecsülendő ellenfél.” A Békeelőkészítő Osztály a területi kérdés megoldására, népcserére és az önálló, vagy legalábbis széles körű autonómiával felruházott Erdélyre, valamint a román területi igényekre dolgozott ki tervezeteket: „Kétségtelen, hogy legalábbis Észak-Erdély egy részének visszacsatolására bizonyos reményt nyújt a Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény. Hogy ebbe a lehetőségbe kapaszkodva, mi mit, mikor és milyen beállításban kérjünk, az politikai célszerűségi kérdés, amit az adott pillanatban a két államnak Oroszországhoz és egymáshoz való viszonya fog döntőleg befolyásolni.” Végül a Békeelőkészítő Osztály megemlítette, hogy „a Groza-kormány által Magyarország és általában a magyar nép felé hirdetett konciliáns politika tökéletes harmóniában van a román területi aspirációkkal. Valószínű, hogy Groza és kis tábora őszintén meg akarja valósítani a magyarokkal való baráti együttműködést. De egészen bizonyosra vehető az is, hogy a román külpolitikának nagy rutinnal bíró irányítói ezt a magatartást mint a jelenlegi helyzetben részükről folytatható legügyesebb taktikát támogatják. Valóban, ha Grozának sikerül a magyar–román viszonyt legalább látszólag megjavítani, akkor Románia kiállhat a világ elé azzal a tétellel, hogy magyar–román határkérdés nincs, mert a két nemzet között olyan viszony alakult ki, amelynél a határok nem játszanak többé lényeges szerepet.”³⁷

Ők maguk legalábbis mindent megtettek és megtesznek a magyar–román barátság elmélyítésére, s ha a magyarok ennek ellenére erőltetik a trianoni határ revízióját, akkor az nem tekinthető másnak, mint a revíziós 'kilométer-betegség' felújulásának."³⁸

A potsdami értekezlet után, 1945. augusztus 14-én az irányelvek alapján a magyar kormány a béketárgyalásokkal kapcsolatos szempontjait a három nagyhatalom elé terjesztette. A jegyzék a dunavölgyi népek gazdagsági és kulturális együttműködését, az ENSZ kisebbségvédelmi szerepét, területi kérdésekben a „nemzetiségi elv minél teljesebb alkalmazását” szorgalmazta.³⁹

A béketárgyalások 1945. szeptember 11-én a Külügyminiszterek Tanácsa első, londoni ülészakán kezdődtek el. A szövetséges nagyhatalmak – teljesen függetlenül az embrionális állapotban levő magyar békeelőkészítés szándékaitól – kidolgozták az olasz, román, bolgár, magyar és finn békeszerződés-tervezeteket. A román–magyar határ megvonásának kérdése egy nagyobb politikai összecsapás örvényébe került és alárendelődött a román politikai válság megoldásának.

*A román politikai válság és a Külügyminiszterek Tanácsa
londoni „Erdély-vitája”*

A háromhatalmi berlini (potsdami) értekezlet megnyitotta a békekötések előtt az utat, létrehozta a Külügyminiszterek Tanácsát, amelynek „azonnali és fontos feladatát” abban határozta meg, hogy „az Egyesült Nemzetek elé terjesztés végett összeállítsa az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződéseket, és javaslatokat dolgozzon ki az európai háború befejezésével kapcsolatban felmerült területi kérdések rendezésére.” A békeszerződések előkészítését sikerült különválasztani a diplomáciai elismeréstől. Eszerint: „A három kormány kívánatosnak tartja, hogy Olaszország, Bulgária, Finnország, Magyarország és Románia rendezetlen helyzetének a békeszerződések megkötésével véget vessenek”. Az „elsőrendű” olasz békeszerződések mellett a Külügyminiszterek Tanácsa a másik négyet is előkészítette. Az utóbbiakra vonatkozott, hogy „a békeszerződések megkötése ezen államok elismert demokratikus kormányaival módot nyújt a három kormánynak arra is, hogy támogassák kérelmüket az ENSZ tagjai sorába felvétel iránt. A három kormány, külön-külön kész a legközelebbi

jövőben az akkori viszonyok szem előtt tartásával megvizsgálni, hogyan tudná a lehetőségekhez képest felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Finnországgal, Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal, még a velük való békeszerződés megkötése előtt.⁴⁰

A berlini értekezletet követő hónapokban a közös határozatok eltérő értelmezése komoly feszültséget okozott a szövetséges nagyhatalmak viszonyában. A szovjet kormány 1945. augusztus 6-án a román és a finn, 14-én a bolgár kormányt ismerte el, egyben a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok útján megadta a külképviseletek nyitásának és fogadásának jogát is. A szovjet külpolitika a népi demokratikus kormányok megszilárdítására, nemzetközi elszigeteltségük feloldására és a mielőbbi békekötésre törekedett. Az amerikai diplomácia ellenben visszatért a potsdami értekezlet előtt kidolgozott álláspontjához és újra feleléstettette a román és bolgár kormány „népképviseleti” jellege körüli vitát.

A Romániában kibontakozó politikai válságban szerepet játszott az amerikai külpolitika. A „történelmi pártok” ugyanis közös politikai platformot alakítottak ki és Petru Groza kormányának eltávolítására készültek, új, négypartú kormány alakítását tervezték, amelyben a Román Kommunista Pártot kisebbségi helyzetbe szorítanák. Az ellenzék úgy vélte, hogy az amerikai külügyminiszter augusztus 11-i jegyzéke az utolsó alkalmat teremti meg az Országos Demokrata Arcvonal kormányának megbuktatására. Byrnes ugyanis közölte a román királlyal, a kormánnyal és az ellenzéki politikusokkal, hogy az amerikai kormány „a románok saját erőfeszítései alapján és ha szükséges, a három szövetségi kormány segítségével” „népképviseletibb” kormány létrehozását „reméli.”⁴¹ Mihály király felbátorodott az amerikai fellépéstől, 1945. augusztus 19-én lemondásra szólította fel Grozát, arra hivatkozva, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem ismerik el kormányát és ezért Groza nem képviselheti megfelelően Romániát a békeszerződéseket előkészítő konferenciákon. Groza visszautasította a király nyilatkozatát és kijelentette: „kormányja soha nem volt erősebb, mint most és teljes szovjet támogatást élvez” s hozzáfűzte: „kormányja amerikai elismerésének kérdése csekély jelentőségű és a Szovjetunió végső soron meg fogja szerezni az angol–amerikai beleegyezést a békeszerződéshez.”⁴² A Foreign Office szerint a király rosszul időzítette a lépését; hatásosabbnak tartották volna, ha az a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakával esik egybe. A bukaresti brit képviselő figyelmeztette a királyt, hogy noha a Groza-kormányt nem tekintik demokratikusnak és népképviseletinek, nem kívánnak tanácsot adni neki, vagy bátorí-

tani, mivel nem tudnák őt megvédeni a kormány megbuktatásának következményeitől. J. Paul-Boncour, a bukaresti francia politikai képviselő is mérsékletre intette a királyi udvar és az ellenzék képviselőit, óvta őket egy olyan „kalandtól”, amely politikai „zsákutcába” vihet.⁴³ Mihály király azonban az amerikai támogatást remélve, augusztus 20-án újra lemondásra szólította fel Grozát, s ennek visszautasítása után a három nagyhatalom képviselőihez fordult; kérte, mozdítsák elő olyan kormány megalakítását, amelyet az Egyesült Államok és Nagy-Britannia is elismerhet. Augusztus 21-én az amerikai külügyminiszter a szovjet és brit kormánytól háromhatalmi konzultációt kért. Szuszajkov vezérezeredes, a szovjet kormány képviselőjében kijelentette a királynak, hogy kormánya nagyra értékeli a Groza-kormányt, mivel a jóvátétel fizetésében és a fegyverszünet többi rendelkezésének teljesítésében komoly előrehaladást ért el, a szükséges belső reformokat végrehajtotta, gyakorlatilag Románia valamennyi szomszédjával helyreállította a békét és a Szovjetunióval előnyös együttműködési szerződéseket kötött. A szovjet tábornok a romániai SZEB augusztus 23-i ülésén az amerikai és brit misszióvezetők tudomására hozta, hogy határozottan ellenzi a Groza-kormány lemondását és addigi eljárásukat a szövetségesek közötti politikai egyeztetés megkerülésének minősítette.

Az amerikai kormány részleges visszavonulásra kényszerült, mivel felismerte: „a szovjet együttműködés biztosítása életbevágó bármilyen, Romániát érintő közös értekezleten.”⁴⁴ Byrnes augusztus 25-én utasította a bukaresti amerikai képviselőt, hogy ne kezdeményezzen olyan akciót, amely „alapot adhatna annak a szovjet gyanúsításnak, miszerint a válságot 'angol-amerikai beavatkozás' váltotta ki”, a román politikai vezetőkkel való érintkezést egy időre megtiltotta, a királyt felszólította „a szovjet képviselők további provokálásának” elkerülésére.⁴⁵

A szovjet külügyminiszter szeptember 1-jén visszautasította a Groza-kormányt érintő amerikai vádat. Molotov ugyanakkor késznek mutatkozott a román politikai helyzet megvitatására a londoni találkozó után.⁴⁶ A szovjet kormány tehát a bolgár választások és a román politikai válság kérdésében is kísérletet tett a szövetséges egyetértés helyreállítására. Az amerikai külügyminiszter a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakánának napirendjére akarta tűzni a román kérdést, s csupán abba volt hajlandó beleegyezni, hogy a kormány átszervezéséig P. Groza ügyvezető miniszterelnök maradjon.⁴⁷ A State Department vizsgálóbizottság kiküldését javasolta a brit külügyminisztériumnak a „balkáni” államokba.

A Foreign Office nem fogadta nagy lelkesedéssel az amerikai rögtönzést: „az új fegyver” – vizsgálóbizottság – helyett inkább a régieket kívánta „kiélesíteni” a SZEB hatáskörének kiterjesztésével és konzultáció megtartásával (a jaltai Nyilatkozat alapján). A szeptember 15-i megbeszélésen azonban az angol külügyminiszter elállt az önálló javaslatoktól, mivel nyilvánvaló volt, hogy Byrnes kemény vonalat kíván képviselni a londoni ülés-szakon, taktikailag jobbnak vélte, ha a balkáni kérdéseket majd az amerikaiak vetik fel.⁴⁸

1945. augusztus 31-én Gh. Tătărescu a szovjet kormánytól levélben kérte, hogy a román kormányküldöttséget szeptember 4-én, Moszkvában fogadják, még mielőtt Molotov Londonba utazna a békeszerződés-tervezetek megvitatására. A román külügyminiszter az angol–amerikai diplomáciai lépéseket, Románia békeszerződéssel kapcsolatos álláspontját, a határkérdést, a fegyverszüneti egyezmény végrehajtását és a szovjet–román gazdasági együttműködést kívánta megvitatni. Tătărescu azt akarta elérni, hogy a szovjet külügyminiszter a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakán „a román érdekek szóvivőjeként”, egyfajta szovjet–román előzetes békekötés képviselőjeként lépjen fel.⁴⁹ A szovjet kormány szeptember 3-án hivatalosan közölte, hogy kész fogadni a román kormányküldöttséget. P. Groza miniszterelnök és Gh. Tătărescu külügyminiszter 1945. szeptember 4–13 között számos román–szovjet egyezményt írt alá, amelyek Románia gazdasági helyzetén könnyítettek. A szovjet kormány teljes támogatásáról biztosította a román kormányfőt és ezzel politikai helyzetét megerősítették a londoni tárgyalások előtt, de ugyanakkor azt is kifejtették Grozának, hogy a Szovjetunió figyelembe veszi szövetségesei véleményét. Groza a román kormány szeptember 14-i ülésén ezert nemcsak politikai vonalának folytatását hangsúlyozta, hanem kijelentette: „olyan magatartást kell tanúsítanunk, amely a többi szövetséggel (vagyis az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával – F. M.) szemben sem hagy maga után kívánnivalót.”⁵⁰

A londoni értekezlet

A Külügyminiszterek Tanácsa első, londoni ülészakájának (1945. szeptember 11–október 2.) legfontosabb feladata az öt „volt-ellenséges” állammal kötendő békeszerződés megtárgyalása volt. A szovjet, brit, amerikai, francia és kínai külügyminiszter szeptember 11-én megállapodott abban, hogy mindegyik küldöttség részt vehet a vitában, de döntést

csak a fegyverszüneti egyezményt aláírók hozhatnak. Tárgyalási alapként Olaszország esetében a 108 cikkelyből álló angol javaslatot, illetve az amerikai irányelveket; Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország esetében pedig a szovjet békeszerződés-tervezeteket fogadták el. Molotov javaslatára az utóbbi négyet a Tanács tagjai „egy és ugyanazon kérdésként” vitatták meg.

A szovjet küldöttség 1945. szeptember 12-én terjesztette a Tanács elé a Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő, *a fegyverszüneti szerződésekre és a berlini (potsdami) értekezlet határozataira* épülő békeszerződés-javaslatait. A szovjet küldöttség a Romániával és Magyarországgal kötendő békeszerződésben egyaránt azt javasolta, hogy a fegyverszüneti egyezmény román, illetve magyar határra vonatkozó „19. cikkelye kiegészítésére megállapítandó, hogy egész Erdély visszatér Romániához”. A Londonban benyújtott szovjet békeszerződés-tervezetek szerint Magyarország az 1937. december 31-én fennállott, vagyis az 1920-as trianoni szerződésben megállapított határaihoz tér vissza. A szovjet küldöttség a román béketervezetében „Erdély egésze” Romániának történő átadását azzal indokolta, hogy Románia „a Németország elleni háborúban a szövetséges ügynek” támogatást nyújtott.⁵¹

A Külügyminiszterek Tanácsa ülészakán Nagy-Britannia küldöttsége 1945. szeptember 17-én terjesztette elő a Romániára és Bulgáriára, másnap pedig a Magyarországra vonatkozó békeszerződés-tervezetet. Az angol javaslat, válaszolva a szovjet tervezetre, megállapította, hogy „a kérdést – miszerint egész Erdély visszakerüljön Romániához – *nem lehet kizárólag Románia háborús teljesítménye alapján eldönteni*. Úgy vélték, hogy nagyon fontos olyan román–magyar határt megállapítani, amely önmagában véve is igazságos. Mielőtt bármilyen végső kötelezettséget vállalnának, a kérdés alapos megvizsgálását kívánták egy szakértői albizottságban.”⁵² (Kiemelés tőlem – F. M.)

Az amerikai külügyminisztérium el kívánta kerülni a „büntető jellegű” békeszerződések: „Háborús bűnösségi cikkelyek, igazolhatatlan területcsonkítások és túlzott katonai, politikai és gazdasági korlátozások nem kerülhetnek a szerződésekbe. Ettől a politikától remélhető, hogy elkerüljük a közép-európai és balkáni térség felosztódását egymással kibékíthetetlen status-quo-t védő, illetve revizionista államcsoportokra, ami a legutóbbi békerendezés egyik következménye volt és az egyik oka annak, hogy Délkelet-Európa miért került olyan könnyen német uralom alá.”⁵³ A State Department Kelet-Európa szakértői Erdély kérdésében úgy foglal-

tak állást, hogy „jobban szeretnénk, ha bizonyos határmenti területeket Magyarországnak hagynának, aminek alátámasztására kitűnő érvek hozhatók fel.” Az Egyesült Államok küldöttsége 1945. szeptember 19-én a Bulgáriára és Romániára, majd szeptember 21-én a Magyarországra vonatkozó javaslatát nyújtotta be: „A Külügyminiszterek Tanácsa irányelvei a külügyminiszterhelyetteseknek a békeszerződések megszövegezéséhez” címmel. Az amerikai javaslatokat a szovjet tervezetek alternatívájaként nyújtották be. Magyar vonatkozásban: visszatérést írt elő a két bécsi döntés előtti, 1938. évi határhoz. A határ Romániával – mondja az amerikai javaslat – „általában véve az 1938-ban létező határvonal lesz, kivéve Erdélyt, amelynek Romániához tartozása – egészben vagy nagyobb részben – a két állam idevonatkozó követeléseinek megvizsgálása után dönthető el.”⁵⁴

A francia külügyminisztérium politikai osztálya is elkészítette megjegyzéseit a szovjet küldöttség javaslataihoz, de ez a dokumentum hivatalosan nem került a külügyminiszterek Tanácsa elé. Az európai osztály szeptember 6-án a „Magyarország és Románia közötti határról” készített belső feljegyzést. Erdély teljes egészében Magyarországnak, illetve Romániának ítéltése, a terület autonómiája, az etnikai határ, vagy a határok „spiritualizálása” helyett végleges megoldásként „az erdélyi fennsík Romániához csatolását és a Bánát román szuverenitás alatt tartását, a magyar Alföld keleti része Magyarországnak visszaadását” javasolták. Eszerint a határ Máramaroszigettől 30 km-re nyugatra kezdődne, a Szamos vonalát, a bihari hegyek nyugati gerincét követve Dévától 40 km-re nyugatra érne el a Marost, attól kezdve a Maros vonalán húzódna a trianoni határig. A francia küldöttség ugyanakkor javasolta a kisebbségi lakosság kicserélését (nemzetközi szervezet ellenőrzése mellett); tervezetét csak úgy látta megvalósíthatónak, ha a szövetségesek ezt a megoldást Magyarországra és Romániára kényszerítenék, elvágyva minden további vitának a lehetőségét.⁵⁵ A román–magyar határra vonatkozó javaslatát azonban a francia küldöttség Londonban mégsem terjesztette elő.

Molotov és Byrnes Londonban 1945. szeptember 16. és 20. között kétoldalú megbeszéléseken kísérelte meg a Szovjetunió és az Egyesült Államok kelet-európai érdekeinek egyeztetését. Az amerikai külügyminiszter elismerte ugyan: a Szovjetunió joggal igényli, hogy vele szemben baráti kormányok működjenek a szomszédos államokban, de „lengyel” típusú kormányátszervezés nélkül nem volt hajlandó a román és bolgár békeszerződést aláírni. Molotov nem tudta meggyőzni Byrnest arról, hogy egyetlen

kormány sem tűrne el ellenséges kormányt egy általa legyőzött országban. A bolgár választások esetében a szovjet kormány eleget tett az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kívánásainak. Romániában a kormány átszervezése kizárólag a választások megtartása után lehetséges – jelentette ki Molotov. A lengyel precedens nem alkalmazható Romániára, mivel utóbinak nincs két, közös nevezőre hozandó kormánya – mint volt Lengyelországnak 1945 tavaszán. A szovjet külügyminiszter szerint kormánya – közreműködéséért az olasz békeszerződés megszövegezésében – joggal várja el az Egyesült Államoktól, hogy ne akadályozza a balkáni békék kidolgozását. A szovjet kormány éppen azért építette béketervezetét a fegyverszüneti egyezményekre, mert ezzel nem támasztanak új feltételeket, illetve nem írnak elő új cikkelyeket. A kérdés tehát leegyszerűsödne, mivel a három kormány – köztük az Egyesült Államok – már rég aláírta a fegyverszüneti rendelkezéseket. Byrnes azonban visszautasította a szovjet érveket, továbbra is a Groza-kormány átalakítását követelte, sőt kitarított diplomáciai „el nem ismerési” politikája mellett, noha nemcsak az angol és a francia külügyminiszter, de saját küldöttségének tagjai is (Charles Bohlen, J. F. Dulles) kétségbe vonták ennek az álláspontnak az eredményességét. Molotov tehát közölte: ha az Egyesült Államok nem írja alá Romániával és Bulgáriával a békeszerződést, a Szovjetunió nem írja alá a békeszerződést Olaszországgal. A nézeteltérések holtpontra juttatták az olasz békeszerződés kidolgozását.

Ilyen előzmények után nyújtotta be az Egyesült Államok küldöttsége a már említett irányelveket. Ebben kijelentették, hogy az „Egyesült Államok nem tárgyal a Bulgáriával (Romániával) megkötendő békeszerződésről, amíg nem hoznak létre a lakosság valamennyi demokratikus elemét széleskörűen képviselő kormányt, és nem biztosítják a lehető leghamarabb – szabad választások útján – a népakaratnak megfelelő kormány létrejöttét, amelyet az Egyesült Államok elismerhet.”⁵⁶ Molotov nyomban tiltakozott Byrnes külügyminiszternél az amerikai előfeltétel támasztása ellen; ezt a Szovjetunió elleni kihívásnak minősítette. Azt megengedhetőnek tartotta, hogy Byrnes nyilatkozatot tegyen, miszerint részvételük a béketárgyalásokon nem jelenti a román kormány elismerését. A szovjet külügyminiszter felszólította amerikai tárgyalópartnerét írásbeli jegyzéke visszavonására; ha ez nem történik meg, kénytelen lesz „a román kormány védelmére kelni és a szovjet kormány elleni támadásra válaszolni”. Byrnes a jegyzék visszavonása helyett vitába szállt Molotowal. A nyílt összecsapás elkerülhetetlenné vált.

A Külügyminiszterek Tanácsa első ülészakának tárgyalásai forduló-pontjukhoz értek, amikor a szovjet békeszerződés-tervezetek megvitatása került napirendre. 1945. szeptember 20-án, a Tanács 13., délelőtti ülésén a brit és szovjet külügyminiszter — amerikai, francia és kínai kollegája jelenlétében — a Finnországgal kötendő békéről tárgyaltak. Aznap délutáni, 14. ülésén a Tanács a román békeszerződés-tervezetet vitatta meg. Az amerikai külügyminiszter felhívta a figyelmet a román kormánnyal kapcsolatos fenntartására, de hajlandó volt részt venni a javaslatok megvitatásában. Molotov indítványára (az angol kiegészítések és módosítások figyelembevételével) a szovjet tervezetet vették alapul, és csak ezután tértek volna rá az Egyesült Államok előterjesztette irányelvek megtárgyalására. Előbb áttekintették a szovjet—román határ, a szövetséges hajók visszaszolgáltatásának, a háborús bűnösök felelősségre vonásának, a fasiszta szervezetek feloszlásának, a szövetséges haderők visszavonásának kérdését, és ezután került sor *a londoni ülészak egyetlen, Magyarországot is érintő vitájára Erdélyről*. A Tanács titkárságának szövegét, illetve a brit küldöttség jegyzőkönyvét, zárójelben pedig a francia jegyzőkönyv ettől való lényeges eltéréseit közöljük.⁵⁷

A román—magyar határt illetően Nagy-Britannia és az Egyesült Államok küldöttsége általánosságban az 1938-as határvonalat javasolta, kivéve Erdélyt, amelynek egésze vagy nagyobb része Romániához tartozásáról a két érintett állam követeléseinek tanulmányozása után kívántak dönteni.

Molotov kifejtette, hogy a tanácsnak a bécsi döntőbíráskodás semmissé nyilvánítása és a trianoni döntés helyreállítása a feladata. Úgy vélte, hogy ezt a döntést minden további vizsgálat nélkül meghozhatják. (A szövetségesek által az 1. világháború után megvont határ helyreállítása. Erdély egészének visszaadása olyan döntés, amit a konferencia [Külügyminiszterek Tanácsa] azonnal meghozhat.)

Bevin emlékeztetett a fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegére, amely (bizonyos mozgásképeséget biztosít) szerint „Erdélyt (vagy annak nagyobb részét) vissza kell adni Romániának, feltéve, ha ezt a békeszerződés is megerősíti.” A brit küldöttség mindössze igazságos és méltányos határt kívánt megállapítani, hogy elkerülhessék a jövőbeli összetűzéseket. (Molotov pontosítja, hogy most Erdély teljes egészének visszaadását javasolja.)

(Bidault emlékeztetett arra, hogy Franciaország ebben a kérdésben pártatlan álláspontot képvisel. Javasolta, hogy az isztriai határ megállapítására elfogadottakhoz hasonló irányelveket adjanak a külügyminiszter-

helyetteseknek; az etnikai adatokhoz igazodva a lehető legkevesebb magyart hagyjanak román területen és a lehető legkevesebb románt magyar területen. Mivel a magyar népesség területi megoszlása a románok lakta területek közepén csak a kérdés részleges megoldását teszi lehetővé, éppen ezért alkalom nyílna a kisebbségi jogok megerősítésére és javítására.)

Molotov elmondta, hogy Erdély lakosságának nagy része román, de nagyszámú magyar és valamennyi német is él itt. (Megállapítja, hogy nehéz vonalat húzni a román többség és a magyar kisebbség között.) Ezek a nemzetiségek egymással keverednek, és ezért lehetetlen olyan vonalat megvonni, amely ne hagyna sok románt Magyarországon és sok magyart Romániában. Emlékeztetett a párizsi békekonferencia elnökének, Millerandnak a levelére, amelyet 1920 áprilisában intézett a magyar küldöttség vezetőjéhez: „A trianoni békeszerződésben Magyarország számára megszabott határok a közép-európai néprajzi viszonyok és nemzeti törekvések alapos tanulmányozásának eredményeképpen születtek.” Mindenki számára ismert, hogy 1919-ben Erdély átadása Romániának az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának jóváhagyásával történt. (. . . egyedül Oroszország nem hagyta jóvá. Molotov úr most fel van hatalmazva arra, hogy közölje: a Szovjetunió egyetért a [terület] odaítélésével. Egyedül Hitler ellenezte az 1920-as döntést. Nem kellene megegyezni egy hitleri döntés eltörlésében?) A szovjet kormány egyetért a döntéssel. Hitler nem értett egyet, és érvénytelenítette. A szövetségesek kötelessége Hitler döntését megváltoztatni, és a sajátjukat helyreállítani. A román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegét gondosan választották meg, hogy (mert Oroszországnak az volt a kívánsága . . .) ne kössék meg saját kezüket abban az esetben, ha új körülmények merülnének fel. (Ez az esemény nem következett be.) De senki sem állítja, hogy új körülmények merültek fel, és ezért javasolja, hogy a trianoni döntést hagyják jóvá.

(Bidault osztotta Molotov véleményét, hogy a bécsi döntőbíráskodást meg kell semmisíteni, és meg kell erősíteni az 1919–1920-as szerződésekben azt, ami ésszerű bennük. Egyetért a szovjet küldöttség vezetője következtetéseinek szellemével.)

Byrnes (úgy véli, hogy Hitler döntését már megsemmisítette a fegyverszüneti egyezmény, amelynek feltételeit mindenki jóváhagyta. A határ pontos meghatározásánál az amerikai küldöttség az isztriai megállapodásnál alkalmazott rendszerhez hasonlót üdvözölne) megállapította, hogy 1919-ben az Egyesült Államok több hónapon keresztül más vonal megállapítását próbálta biztosítani, mint amit végül is elfogadtak; és amikor

Millerand megírta a levelét, az Egyesült Államoknak már csak egy megfigyelője volt a konferencián. Úgy vélte, hogy az erdélyi határ kismértékű módosításával Magyarországnak vissza lehetne adni félmillió magyart. (A konferenciától [a tanácstól] azt kéri, hogy komolyan tanulmányozzák a kérdést, mert emberi lények ezreinek élete és boldogulása forog kockán. Ha a [határ] módosítás lehetetlennek bizonyul, az amerikai küldöttség nem fogja erőltetni.) Azon a területen, amire gondolt, jelentős számú magyar népesség élt, vasúti összeköttetése szinte kizárólag Magyarországgal volt, és Romániához csatolásuk sem az ő boldogságukhoz, sem Románia boldogságához vagy felvirágzásához nem járulna hozzá. Erdély teljes területe 39 600 négyzetmérföld, és az a változtatás, amire ő gondolt, nem érint többet, mint 3000 négyzetmérföldet [7680 km² – F. M.] (vagyis ennek a területnek kevesebb mint egytizedét). Ahol emberek életéről van szó, jobban örülne, ha a döntést részletes helyszíni vizsgálat után hoznák.

További vita (Molotov úr Byrnes úrtól azt kéri, hogy írásban adjon át neki egy tervet. Tanulmányozni fogja, és egy vagy két napon belül megvitatja) után Byrnes az Egyesült Államok emlékirata (CFM 26. I. része 2. bekezdésének) következő módosítását terjesztette elő: „A határ Magyarországgal, általában véve, az 1938-ban létező határvonal lehet: ugyanakkor ami Erdélyt illeti, tanulmányozni fogják az etnikai viszonyokat abból a szempontból, hogy egy kis [terület-] rész Magyarországnak juttatása lényegesen csökkenti-e az idegen uralom alatt élő személyek számát.” (Az amerikai jegyzőkönyv a következőképpen tér el a francia és brit szövegtől: Bevin kész volt elfogadni az amerikai javaslat 2. bekezdését [ennél a pontnál mutatták meg Molotovnak az amerikai küldöttség által javasolt vonalat a térképen]) Molotov kijelentette, hogy az amerikai javaslat 2. bekezdésének szövege felnagyított képet ad arról, amit Byrnes neki a térképen megmutatott. Jobbnak látná, ha a kérdés tanulmányozása után egy vagy két napon belül témének erre vissza. Byrnes egyetértett azzal, hogy a vitát addig halasszák, amíg az Egyesült Államok nézeteit jobban kifejező nyelvezetet találnak.⁵⁸ Másnap, Bidault francia külügyminiszter javaslatára elfogadták az amerikai tervezet 2. bekezdését. A területi kérdés – formailag – nem zárult le.

A Külügyminiszterek Tanácsa londoni román–magyar határkérdést megvitató 1945. szeptember 20-i vitája *elszakadt* az érintett államok háborúban tanúsított magatartásának megítélésétől. A szovjet külügyminiszter a trianoni határ visszaállítását a nyugati hatalmak 1920-as álláspontjához csatlakozásával, illetve a bécsi döntés érvénytelenítésével, a magyar

átállítás elmaradásával indokolta, de nem zárkózott el az amerikai javaslat tanulmányozásától. Az amerikai álláspont az isztriai precedensre alapozódott, vagyis a Külügyminiszterek Tanácsa által az olasz–jugoszláv határvitánál alkalmazott etnikai elvet kívánták érvényesíteni. Az amerikai terv előzményei – mint már említettük – 1944 tavaszára nyúltak vissza, de a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztése a State Department irányelveiben még nem szerepelt, ott csupán a két érintett állam követeléseinek tanulmányozását helyezték kilátásba. Mindazonáltal Byrnes nem ragaszkodott mereven területmódosítási javaslatához, s mint láttuk, kijelentette: „Ha a határmódosítás lehetetlennek bizonyul, az amerikai küldöttség nem fogja erőltetni.” Mindezek alapján nem meglepő, hogy a kérdés érdemi mérlegelése helyett a legyőzött államok egymás közötti nézeteltéréseinek elbírálásában döntő kritériumnak az bizonyult, hogy milyen szerepet játszanak a nagyhatalmi politikában, milyen helyzetben vannak egymással szemben. Márpedig 1945 őszén a szövetséges nagyhatalmak a román és bolgár kérdést jóval fontosabbnak tartották, mint a magyart. Így történetelt, hogy később, a magyar békerszerződés-tervezet megszövegezésekor azokat az irányelveket vették alapul, amelyekben a három nagyhatalom 1945 szeptemberében Romániára és Bulgáriára nézve már megállapodott, holott Magyarország diplomáciai elismerése a Szovjetunió, Egyesült Államok és Nagy-Britannia által, valamint az 1945. november 4-i választások a magyar ügyet elválasztották a román, illetve a bolgár kormány elismerésének kérdésétől. Az érdemi tárgyalásokra viszont csak a román kormány reprezentatív volta, illetve diplomáciai elismerése körüli küzdelem lezárása, vagyis több hónapos kitérő után lehetett visszatérni.

A Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészaka 1945. szeptember 21. és október 2. között terméketlen vitát folytatott a román és bolgár kormánnyal, illetve béketárgyalásokkal szembeni amerikai fenntartásról. A szovjet külügyminiszter szerint az amerikaiak azért elleneztek a Groza-kormányt, mert nem kedvelték szovjetbarát politikáját. Molotov elutasította a Groza-kormány eltávolításának, a Szovjetunióval szemben barátságatlan politikát követő kormánnyal való behelyettesítésének gondolatát. Byrnes tagadta, hogy az amerikai külpolitikának ilyen szándékai volnának. Mivel az amerikai és a szovjet kormány szeptember végén elismerte a magyar kormányt, Molotov hasonló lépést sürgetett Románia és Bulgária vonatkozásában is. Az amerikai külügyminiszter viszont csak addig volt hajlandó elmenni, hogy a lengyel minta alapján kész volt megtárgyalni a román kormányba felvehető politikusok listáját, a brit külügyminiszter

pedig a három nagyhatalom megbízottainak Romániába, illetve Bulgáriába küldését javasolta a kérdés tanulmányozására. A szovjet kormány a román és bolgár kormány ügyében a „közös magatartás” kialakítására inkább hajlandó volt várni, minthogy a „megegyezés látszatába” belemenjen, noha valójában nem áll fenn köztük egyetértés. Az amerikai és angol külügyminiszter nem adta fel „el nem ismerési” politikáját, ezért még a békeértekezlet összehívásában sem jöhetett létre megállapodás. A londoni ülészakot 1945. október 2-án elnapolták: közös közleményt sem adtak ki.

A londoni értekezlet hatása Romániában és Magyarországon

A Szovjetunió a Külügyminiszterek Tanácsa Romániát érintő londoni vitáiról pontosan tájékoztatta a Groza-kormányt és a nagyhatalmak román–magyar határkérdésben vallott nézeteiről szóló hírek hamarosan elterjedtek a román politikai életben, 1945–1946 fordulóján közismertté váltak Romániában.⁵⁹ Tătărescu külügyminiszter minden várakozását felülmúlta az a „makacsság”, amellyel Molotov Londonban a Groza-kormány demokratikus jellegét védte, és lehetővé tette, hogy a romániai politikai status-quo-t fenntartsák. 1945. október 12-i galati beszédében nyíltan kifejezésre juttatta, hogy a Szovjetunió nemcsak a román kormány, hanem Románia érdekeit képviselte és védte a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakán.⁶⁰

Ezzel szemben a magyar kormány nem ismerte a Londonban előterjesztett békeszerződés-tervezeteket, amerikai (angol–francia) részről nem tájékoztatták a határvitáról. Az Egyesült Államok kormánya ugyanis inkább egy nagyobb politikai összecsapás motívumaként, semmint a magyarok irányába tett gesztusként kezelte a román–magyar területi vita megoldására tett javaslatukat és az semmilyen összefüggésben nem állt a magyar kormány diplomáciai lépéseivel.⁶¹

1945 őszén a béketárgyalásokon elérendő magyar politikai célok megfogalmazását nemzetközi és belső körülmények egyaránt akadályozták. A béketárgyalások mindvégig a győztes hatalmak között folytak; 1946 január közepéig fel sem merült annak a lehetősége, hogy mind az öt legyőzött állam nézeteit meghallgatják. A pártokat teljes mértékben lekötötte a választási küzdelem, a magyar külpolitikának pedig szembe kellett néznie a háború utáni Magyarország egyik legsúlyosabb problémájával: a csehszlovákiai magyarok, illetve a magyarországi németek kitelepítésének kérdésével.

A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya a nagyhatalmak és a magyar békeszerződésben érdekelt államok támogatásának, vagy legalábbis megértésének megszerzésére, Magyarország és kisebb szomszédai megbékéltetésére igyekezett elfogadható érvelést felépíteni és az ennek alátámasztására szolgáló adatokat összegyűjteni. Kertész István 1945. szeptember 19-i összefoglalójában megállapította: „Magyarország legyőzött állam, ezt a háborút katonailag, politikailag, gazdaságilag és bizonyos mértékig erkölcsileg is elvesztettük. Mint Magyarország tehát a rezsimváltozás ellenére sem számíthatunk különös jóindulatra, mert az állam azonossága oly nemzetközi jogi alapelv és oly politikai tény, amelyet a legmesszebbmenő belső változás sem tud kiküszöbölni, hanem bizonyos mértékig csak ellensúlyozni.” Az Egyesült Nemzetek békeelvei ismeretében azonban remélte, hogy a békeszerződés „nem lesz kimondottan represszív”, Délkelet-illetve Kelet-Közép-Európa „elsőrendű politikai jelentőségét” figyelembe veszik. A győztes nagyhatalmak céljaival összhangban ennek alapján lehetségesnek tartotta a magyar „nemzeti szempontok érvényre juttatásának” megkísérlését. A Békeelőkészítő Osztály vezetője szerint a „szomszéd államok demokráciájának . . . megadatott 1918-ban és most is, hogy demokratikus belső céljaikkal egyidejűleg a nemzeti követelések maximumát is megvalósíthassák. . . A vesztes államokban azonban nem azok a rezsimiek kötik meg a békét, amelyek háborúba léptek . . . A jelenlegi demokratikus magyar kormányzatnak kell majd a háború egyéb súlyos következményein kívül még a békeszerződés ódiumát is viselnie. Mindent el kell követni tehát, hogy ez a nemzeti áldozat, amelyet a békeszerződés jelenteni fog, a lehető legkisebb legyen és hogy a magyar kormányzat minden emberileg telhetőt megtett legyen a nemzeti érdek védelmében – még esetleg a koalíciós pártok világnézeti szempontjainak rovására is. Még a látszatát is kerülni kell annak, hogy a mai magyar kormányzat közönyös, vagy tehetetlen a nemzeti érdekeket illetően, ahogy az 1918–19-es demokratikus kísérlettel szemben ez a vád elég sokszor elhangzott és egyik fő érve volt a demokráciaellenes propagandának.”

Kertész István az 1945. augusztus 14-i jegyzékben kifejtett magyar békecélok megvalósulását „évtizedes” folyamatnak tekintette, s mivel az érdekelt államok egymás közti megegyezését nem remélte, a délkelet-európai béke fenntartását a győztes nagyhatalmak folyamatos, intézményes együttműködésével – esetleg a Külügyminiszterek Tanácsa regionális fórumának létrehozásával – tartotta megvalósíthatónak.⁶² Kertész igyekezett a reálpolitikai lehetőségekkel számolni és azokra építeni; nem

tudhatott arról, hogy éppen jelentése megírásának időpontjában a nagyhatalmak milyen távolságra kerültek délkelet-európai érdekeik összeegyeztetésétől. A dunavölgyi megbékélést konföderációs elképzelésekre alapító tervek sem kerülhettek a békeelőkészítésben felhasználásra – Gyöngyösi annyira kivihetetlennek tartotta ezeket, hogy meg sem kísérelte a kormány elé terjesztésüket. Noha felmerült a magyar–román kétoldalú tárgyalás, illetve vámunió gondolata is,⁶³ a Békeelőkészítő Osztály a Bukarestbe utazó Magyar Bizottság felkészítésénél azt az elvi álláspontját fogalmazta meg, hogy „a szovjet–román fegyverszüneti egyezmény értelmében az erdélyi területi és nemzetiségi kérdést a béketárgyalások hivattottak rendezni”; „a bizottság ne bocsátkozzék olyan kérdések tárgyalásába, amelyek a románokban azt a kifelé hasznosítható meggyőződést keltetik, hogy a magyarok a jelenlegi területi rendezést befejezettnek tekintik. Tárgyalási alapul tehát csak olyan kérdés szolgálhat, amely . . . a nemzetközi fórumok döntésére nem prejudikálhat.”⁶⁴

A Külügyminiszterek Tanácsa londoni vitája Grozában is bizonytalanságot keltett. Groza 1945. november 1-jén, a Bukarestbe érkező Magyar Bizottság előtt kifejtette, hogy a magyar–román viszony kialakulásánál a barátság fenntartása és kimélyítése legyen az első és nem a határkérdés, mert a határok kérdésének felvetése újra a sovinizta és revizionista szellemet fogja felébreszteni. A határoknak egy-két megyényi megváltoztatása semmit sem jelent. De „egy húsz méteres határkiigazítás résén keresztül beáramlik a sovinizmus és a revizionizmus és a lelkek megnyugvása helyett a két nép küzdelme fog újra feltámadni.” Groza – utalva 1945. szeptemberi moszkvai tárgyalásaira – azt is elmondta, hogy a magyar–román határ légiesítése és a vámunió kérdése, valamint a diplomáciai kapcsolatok Magyarországgal való felvétele Sztálin részéről „a legnagyobb helyesléssel találkozott.” Tisztában van, hogy bizonyos körök azt szeretnék, ha a román–magyar kérdést újra a nagyhatalmak döntenék el és nem az érdekelt két fél. „Elég volt nekünk, amikor a két nagyhatalom döntött rólunk a bécsi döntés alkalmával. Nem kell nekünk most a három nagyhatalom döntése sem.” (Kiemelés az eredetiben – F. M.) Akik a nagyhatalmak döntését akarják kiprovokálni, azok fasiszták és sovinizták. Groza búcsúzásképpen a határkérdéssel kapcsolatban a következőket mondotta: Ha Magyarország határkiigazítási igénnyel lépne fel, akkor valószínűleg Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia is igényeket támasztana magyar területekre és ezáltal a végleges megbékülés és megnyugvás sohasem következne be, sőt . . .⁶⁵

Petru Groza 1945 őszén a nyilvánosság előtt is többször kifejtette a „magyar–román testvériségről” vallott felfogását: „A határkérdés másodrangú kérdés, amelyet a két nép el fog egymással intézni. A cél: a demokrácia megerősödése és a dunavölgyi államok békés együttműködése. Mi már nagykorú népek vagyunk. Hagyjanak tehát magunkra és szilárd meggyőződésemm, hogy a Duna völgyében sokkal hamarabb, mint gondoljuk – a világ egyik legboldogabb közösségét építjük fel. Az első lépés ezen az úton a vámunió . . .” Groza azt is kijelentette, hogy „határozott ellensége vagyok a népeségcserének. A szívet nem lehet kiszakítani a testből. A népeket nem lehet gyökértelessé tenni. Bárhol a világon csak egy lehet az út, a népek egyenjogúsítása, mindennemű faji és nemzetiségi üldöztetés megszüntetése, a testvériség, a béke.”⁶⁶

A magyar békeelőkészítés észlelte azt a nyugtalanságot, amit a Külügyminiszterek Tanácsa londoni értekezlete Romániában okozott, de azt is megállapította, hogy a román politikusok a román–magyar határt véglegesnek akarják feltüntetni, „alig hajlandó egyetlen egy párt is csak némi engedményeket adni” (kivéve talán a király köré csoportosuló fiatal liberálisokat), s Groza kijelentései a határkérdésben „csodálatos módon hasonlatosságot mutat fel Maniu merev álláspontjával.” A román közvélemény a románok és szövetségesek között Kairóban lefolyt tárgyalások alapján, valamint a szovjet–román fegyverszüneti szerződés alapján meg volt győződve, hogy az erdélyi kérdés nem is kerül napirendre a konferencián. A londoni konferencia után a román közvélemény biztonságérzete a trianoni román–magyar határ változathatatlanságával kapcsolatban megingott. A londoni konferencia lefolyására vezették vissza azt a román álláspontot is, hogy a magyar–román békeszerződést, és a magyar–román határ problémáját csak a két érdekelt ország közötti megállapodás, illetve békeszerződés döntheti el és nem a nagyhatalmak ’rölünk, de nélkülünk’. A román külügyminisztérium abból a felfogásból indult ki, hogy az 1944 szeptemberi hadüzenete miatt Magyarország kénytelen lesz a Szövetséges Nemzeteken kívül Romániával külön is békét kötni, és a fenti jogcímen Románia jóvátételt követelhet Magyarországtól. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya több oldalról arról is értesült, miszerint „a románok mindent elkövetnek, hogy bebizonyítsák a Szovjetunióknak, hogy az erdélyi kérdést nem szabad újból felvetni, mert a legkisebb határkiigazítás Magyarország javára a román tömegeket végleg elidegeníti a népi demokráciától. Márpedig a Szovjetunióknak nem mindegy – hangoztatják a románok –, hogy Délkelet-Európában a legerősebb és leggazdagabb állam

közvéleménye milyen beállítottságú.” A Békeelőkészítő Osztály értesülése szerint „az angolszászoknak meg azt hirdetik a románok, hogy az első világháború után ők csatolták Erdélyt Romániához, ha ezen változtatnának, nemcsak az akkori cselekedetük helytelen voltát ismernék el, hanem elveszítenék a jelenleg teljesen angolszász-barát tömegeket.”⁶⁷

Magyar–román viszonylatban ugyan készültek tervezetek,⁶⁸ de a belpolitikai, sőt pártpolitikai szempontok dominanciája, és Magyarország kedvezőtlen külpolitikai helyzete gátolta a helyes cselekvést. 1945. november 15-én a Kisgazda Párt vezetőjének, Tildy Zoltánnak elnökletével alakult koalíciós kormány sem jutott előbbre a magyar békecélok meghatározásában, nem jelölte ki a békekonferenciára felkészülő szakdelegátusokat. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője 1945. december 28-án a miniszterelnökhöz intézett emlékiratában foglalta össze a békeelőkészítés legfontosabb kormányzati teendőit. Kertész megítélése szerint Magyarországnak „nálunknál sokkal jobb felkészültségű és lényegesen kedvezőbb diplomáciai helyzetben levő államokkal kell felvennie a küzdelmet.” „A szomszéd államok mindegyikének tétele lényegében a status-quo fenntartása, a mi minél nagyobb fokú háborús bűnösségünknek bebizonyítása és a velünk szemben támasztható gazdasági és politikai igények minél szélesebb mederben való kiépítésére irányul. De előkészítenek némely vonatkozásban még területi igényeket is a trianoni Magyarországgal szemben.” A magyar kormány feladata viszont jóval bonyolultabb: „lényegesen több oldalú és mindegyik szomszéd állammal szemben egymástól eltérő természetű békeelőkészítésre van szükségünk. A békeelőkészítés demonstrálja a szomszéd népekkel való baráti együttműködésre való készségünket és az ország demokratizálására vonatkozó elhatározásunkat. Ebben a gondolatkörben ismertetnünk kell azt is, hogy dacára a reakciós kormányoknak, Magyarországon a népben gyökerező spontán ellenállás volt a német penetrációval és a náciizmus egész ideológiájával szemben. Másrészt fel kell készülnünk az ellenünk támasztható igényekre és a szomszéd államok politikai természetű támadásaira.” A Békeelőkészítő Osztály csehszlovák és román vonatkozásban olyan tervezeteket készített elő, amelyek hivatva volnának „intézményesen biztosítani a szomszéd államokban maradó magyarság jogait a félelemtől és nyomortól mentes életre.” Ezt az új demokrata magyar kormányzat elsődendő kötelességének tartották, mivel „az egész mai rendszer létjogosultsága inogna meg a magyar tömegek szemében, ha ezt megtenni elmulasztanánk.”⁶⁹

A moszkvai értekezlet

Miközben a koalíciós pártok még el sem jutottak a magyar békecélok meghatározásáig, az Egyesült Államok addigi kelet-európai politikáját ártértékelték és a három nagyhatalom újra kezdte tárgyalásait az európai békerendezésről. Az amerikai diplomácia súlypontja egyre inkább a Távol-Kelet felé tolódott el, s azt is kezdték felismerni, hogy a békefeltételek kidolgozásának megszakításával elvesztették az egyetlen eszközt, amivel még hatást gyakorolhattak a délkelet-európai államok belpolitikájára és megkísérelhették a háborúban elvesztett gazdasági, politikai pozíciók visszaszerzését. Byrnes 1945. október 31-i new-yorki beszédében – szemben londoni álláspontjával – a „volt ellenséges” Romániában, Bulgáriában és Magyarországon a fegyverszüneti egyezmények alapján elismerte a Szovjetunió különleges biztonsági érdekeit és kijelentette: „Amerika sohasem fog csatlakozni ezen országokban olyan csoportokhoz, amelyek ellenségesen intrikálnak a Szovjetunió ellen.”⁷⁰ Az amerikai külügyminiszter feladta Londonban kialakított álláspontját és a háromhatalmi együttműködéshez való visszatérést kezdeményezte.

A Foreign Office mindig is tisztában volt a román és bolgár kormány diplomáciai elismerése megtagadásának, a béketárgyalások visszautasításának a hátrányaival. A Foreign Office viszont a legutóbbi kilenc hónap eseményeiből azt a következtetést vonta le, hogy a – nagyrészt amerikai ösztönzésre bekövetkező – nyílt, diplomáciai nyomás ellenére a szovjet kormány nem változtatott álláspontján, tehát az angol–amerikai taktika „semmit sem ért el”, sőt azt is elismerte: „bármilyen legyen is az oka a nemrégiben bekövetkezett kedvező magyarországi fejleményeknek, csekély alapunk lenne ezeknek érdemét magunknak tulajdonítanunk.” A szovjet kormány minden lehető alkalommal nyilvánosan támogatta a román és bolgár kormányt, ezért az angol külügyminisztérium szerint hiábavaló lett volna bármilyen valódi engedményt elvárni tőle ezen a téren. Azt viszont a Foreign Office lehetségesnek tartotta, hogy amennyiben angol és amerikai részről beleegyeznének az azonnali békekötésbe, a szovjet kormány elfogadhatná egy-két ellenzéki politikus bevonását a román, illetve bolgár kormányba abban az esetben, ha „ez nem gyakorolna lényeges hatást a kormányok politikájára.” 1945 decemberére a brit külügyminisztérium vezetői nemcsak sikertelennek, hanem egyenesen károsnak minősítették addigi taktikájukat, mivel elutasító politikájuk a román és bolgár kérdésben megakadályozta őket az olasz, finn és magyar béke megkötésében, és

általában Nagy-Britannia kelet-európai céljainak valóra váltásában. Ezért annak az „elkerülhetetlen ténynek az elfogadását” javasolták, hogy „a jelenlegi körülmények között nincs esély a román és bolgár kormány lényeges átszervezésére”, mivel szerintük „népképviselői” kormányok megalakításának feltételei csak fokozatosan, viszonylag hosszú idő alatt jöhetnek létre. A békeszerződések megkötésével elérhetőnek tartották a külföldi csapatok kivonását Bulgáriából és Finnországból, míg Romániában és Magyarországon a közlekedési vonalak biztosítására csupán kisebb, meghatározott létszámú egység állomásoztatásának jogát biztosítanák. Nagy-Britannia tehát visszatért az 1945 tavaszán kidolgozott, mielőbbi békekötést sürgető álláspontjához. Az Egyesült Államok negatív álláspontjának – amelyet legutóbb Truman elnök az 1945. november 18-i bulgáriai választások után nyilvánosan is hangoztatott – megváltoztatása érdekében a Foreign Office igyekezett úgy beállítani a javaslatait, mintha azok inkább taktikai változást, mint politikai irányváltást jelentenének. A brit külügyminisztérium annak a reményének is hangot adott, hogy amennyiben a román és bolgár kérdésben elébe mennek a szovjet kívánságoknak, viszonzásul elvárhatják a Duna nemzetközi rendszerének számukra kielégítő rendezését.⁷¹ Az amerikai külügyminiszter meggyőzésére azonban az angol diplomáciának már nem kellett különösebb erőfeszítéseket tennie. Byrnes igyekezett helyrehozni londoni tévedéseit. Ezért Truman elnök 1945. december 6-i bejelentését – miszerint nem lesz újabb hármas találkozó, és az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekinti a békerendezés fórumának – Byrnes kénytelen volt úgy helyreigazítani, hogy a három nagyhatalom *államfői között* nem lesz újabb találkozó, és az amerikai hivatalos politika a békekonferencia összehívását szorgalmazza, majd december 7-én bejelentette a három külügyminiszter találkozásának időpontját.

A moszkvai külügyminiszteri tanácskozás (1945. december 15–27.) napirendjén első helyen a Külügyminiszterek Tanácsa új, a békeszerződéseket megvitató ülészakának az összehívása szerepelt. A szovjet küldöttség továbbra is kitarzott amellett, hogy a békeszerződés-tervezeteket és a végleges békeszerződéseket a fegyverszüneteket aláíró hatalmak fogalmazhatják meg; a békerendezés e kezdeti és végső szakasza között összehívott konferenciára az illető állammal hadiállapotban állt országokat hívják meg, és csak ezek írhatják alá a békeszerződéseket. A magyar békeszerződés megfogalmazója tehát a három nagyhatalom lett volna; a konferencián pedig még Jugoszlávia és Csehszlovákia vehetett részt. Az amerikaiak december 18-án elfogadták, hogy – Byrnes megfogalmazásában – a fegy-

verszünetek aláírói legyenek a „bírák”, de a konferencián részt vevő államok körének kiszélesítésével növelni kívánta a „tanúk” számát. Bevin ezt azért támogatta, mert a többi szövetséges „meghallgatása” egyúttal több, a békeszerződéseket elfogadó, végrehajtásukban kötelezettséget vállaló partnert jelentett. Sztálin és Byrnes másnapi beszélgetésén az amerikai külügyminiszter újra hangsúlyozta, hogy „végső soron mi leszünk a bírák, és ezért . . . érdekeink bármiféle károsítása nélkül hagyhatjuk a kis államokat beszélni.”⁷²

Így megegyezhettek a résztvevők tekintetében. December 24-én Byrnes — „karácsonyi ajándékként” — nyilvánosságra hozta a három nagyhatalom közleményét a követendő eljárásról, és ehhez Franciaország és Kína kormányának csatlakozását kérte. A közlemény szerint az öt békeszerződés megszövegezésében a Külügyminiszterek Tanácsának a fegyverszüneti feltételeket is aláíró, vagy a potsdami egyezmény szerint ilyennek tekintendő tagjai vehetnek részt. A tanács más tagjait is meghívhatja az őket közvetlenül érintő kérdések vitájára. Az olasz békefeltételeket négy, a románt, a bolgárt és a magyart három, a finnt két nagyhatalom állítja össze. A tanács első, londoni ülészakánának megállapodásai alapján a külügyminiszterek helyettesei azonnal megkezdik a munkájukat Londonban. A tervezetek elkészültekor — legkésőbb 1946. május 1-jéig — a tanács konferenciát hív össze az öt békeszerződés megvitatására, amelyen a tanács öt tagja s az európai háborúban aktívan és lényeges erővel harcoló 16 ENSZ-tagállam vesz részt. A vita figyelembevételével a fegyverszünetet aláíró államok (Olaszország esetében Franciaország is) véglegesítik a békeszerződések szövegét. A békeszerződéseket az értekezleten részt vevő és az illető állammal hadiállapotban levő államok írják alá. A békeszerződéseket azután az illető ellenséges állammal hadban álló többi szövetséges állam elé terjesztik. Amint a fegyverszünetet is aláíró hatalmak ratifikálták, a szerződések hatályba lépnek, majd ratifikálás végett az érintett ellenséges állam elé terjesztik őket.

A moszkvai tanácskozáson a délkelet-európai helyzetet is megvitaták. A Molotovval folytatott december 18-i megbeszélésen Bevin szorgalmazta valamennyi szövetséges csapat kivonását a térségből és az ausztriai megszálló erők létszámának csökkentését. Válaszában Molotov a brit külügyminisztert emlékeztette arra, hogy a szovjet kezdeményezésre vonták ki a csapatokat a szövetséges Csehszlovákiából, Bulgária, Románia és Magyarország viszont az általuk aláírt fegyverszüneti egyezmények értelmében állnak megszállás alatt. A londoni értekezleten a békeszerződésekkel

összefüggésben éppen az amerikaiak (valójában Nagy-Britannia küldöttsége – F. M.) javasolták, hogy a Vörös Hadsereg az Ausztriával összekötő útvonalak biztosítására Romániában maradjon. A szovjet külügyminiszter felhívta Bevin figyelmét arra is, hogy a Vörös Hadsereg jelenléte ezekben az országokban nem akadályozta meg a népakarat megnyilvánulását. A Vörös Hadsereg tartózkodott a belügyekbe való beavatkozástól, mint ahogy ezt – többek között – a bolgár és magyar választások különböző eredményei is bizonyították. Molotov összegezve megállapította: Bulgáriában, Magyarországon, Ausztriában, Finnországban és Perzsiában a népeket hagyták, hogy ügyeiket saját maguk rendezhessék. Sztálin az amerikai külügyminiszternek Magyarország példáján bizonyította be, hogy a szovjet csapatok nem gyakoroltak nyomást a választásokra: „ténylegesen a Szovjetunió azt tehette volna itt, amit akart, de mégis a választásokon nem a Kommunista Párt, hanem egy másik párt győzedelmeskedett.” A szovjet miniszterelnök kifejtette, hogy „mindössze azt szeretnék elérni, hogy a Szovjetunióval határos, vagy ahhoz közeli államok ne lehessenek a Szovjetunióval szemben ellenségesek.” „Az, hogy milyen pártok kormányozzák ezeket az országokat, azt az illető népeknek kell eldönteniük. A szovjet kormány nézete szerint a kommunista pártokon kívül más pártok is barátiak lehetnek”: „ez természetes igény, mivel sokat szenvedtek a háború alatt Finnországtól, Magyarországtól és Romániától: a magyar csapatok elérték a Don folyót, a román csapatok a Volgát. Ez a magyarázata annak, hogy a szovjet kormány érdekelt ezekben az országokban olyan kormányokat látni, amelyek vele szemben barátiak, lojálisak”⁷³

Több napos vita után az amerikai és angol külügyminiszter meghajolt a szovjet érvek előtt. Sztálin és Byrnes december 23-i megbeszélése után a három külügyminiszter abban is megegyezett, hogy a három nagyhatalom azt tanácsolja a román királynak: bővítse ki a kormányt a Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt egy-egy, a kormánnyal lojálisan együttműködő képviselőjével. A kormány a lehető leghamarabb rendezzen választásokat valamennyi párt részvételével, biztosítsa a sajtó- és a szó-
-lás-, a vallás- és gyülekezési szabadságot. Visinszkij, Harriman és Clark-Kerr kapott megbízást a lengyel példából ismert feladat végrehajtására. Bukaresti missziójuk teljesítése után az amerikai és az angol kormány kész volt elismerni a román kormányt. A szovjet kormány vállalta, hogy barátilag Bulgáriának is tanácsolja a kormány hasonló jellegű kibővítését. Az amerikai és angol kormány – bizonyosságot szerezve a tanács megfogadásá-

ról – kész volt elismerni a bolgár kormányt is. Az utolsó pillanatban tehát elhárultak az akadályok.

December 23-án a három nagyhatalom a konferencia megrendezésére Franciaországot kérte fel. 1946. január 3-i beleegyező válaszában a francia külügyminiszter tisztázni kívánta a Külügyminiszterek Tanácsa további szerepét a békeszerződések összeállításában, az érintett szövetséges államok meghívásának módját, a döntéshozatali joggal nem bíró konferencia „ajánlásainak” érvényét, a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghallgatását s a berlini (potsdami) határozat moszkvai módosítását (amely szerint a végső döntés nem az Egyesült Nemzeteket, hanem a békeszerződések összeállító hatalmait illeti meg). Byrnes a három kormány nevében adott válaszában (1946. január 14.) megerősítette (a fent említett kivétellel) a berlini (potsdami) határozatnak a Külügyminiszterek Tanácsa békerendező szerepére vonatkozó kitételeit, valamint azt, hogy a közvetlenül érdekelt szövetségeseket meghívják a vitára; biztosította a francia kormányt, hogy a konferencián alapos és széles körű vita lesz, s az ajánlásokat, akárcsak azoknak az államoknak a nézeteit, amelyekkel a békeszerződések kötik, figyelembe fogják venni: „Ezeknek az államoknak alkalmazat biztosítanak a békeszerződések megvitatására és véleményük kifejtésére mind a békeszerződés-tervezetek összeállításában, mind a májusi konferencián – ahogy ezt a korábbi, londoni üléseken is megengedték”.⁷⁴ Mindezek alapján a francia kormány 1946. január 17-én elfogadta a Moszkvában kialakított eljárásmodot. Az amerikaiak a békeszerződés-tervezetek elkészítését április elejére tervezték. A békerendezés következő szakasza azonban felborította ezeket az elképzeléseket.

(Tanulmány második, befejező részét következő számainkban közöljük. – A szerk.)

Jegyzetek

1. Dr. Sebestyén Pál 1937-től a Külügyminisztérium nemzetközi közjogi és szerződési osztálya vezetőjeként, miniszteri osztályfőnök rangban részt vett a magyar diplomácia által folytatott fontos tárgyalásokon. Demokratikus, antifasiszta magatartása miatt 1945-ben igazolták, és augusztus 1-jén Gyöngyösi János a Külügyminisztérium adminisztrációjának irányításával bízta meg. 1945–1946-ban titulusa – a francia külügyi gyakorlatnak megfelelően – *secrétaire général* volt.

2. Új Magyar Központi Levéltár. Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya iratai (továbbiakban – UMKL) 1119/Bé/1946. Kemény Ferenc jelentése Nagy Ferenc–Gyöngyösi–Molotov 1946. április 15-i moszkvai tárgyalásáról. 2. old.
3. *Fülöp Mihály*: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. Külpolitika, 1985/4, 139–140.
4. *Szalai Sándor*: Beszélgetés Groza Péter miniszterelnökkel Románia és Magyarország közös problémáiról. Népszava, 1945. május 20. Idézi: Groza Péter emlékére. Kossuth Könyvkiadó, 1984, 78.
5. *Fülöp Mihály*, i. m.
6. „Erdély” fogalma alatt itt és a továbbiakban – a szovjet, amerikai, angol, francia, román szóhasználatnak megfelelően – az 1920-ban, a trianoni békeszerződéssel Romániához csatolt területet értjük, vagyis a történeti Erdélyt, az ún. Partiumot (keleti részeket) és Bánátot is magában foglaló területet.
7. A román fegyverszüneti egyezmény szövege: *Șt. Lache–Gh. Țuțui*: România și Conferința de pace de la Paris din 1946. Cluj, 1978, 318.
8. Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers 1945, volume V. Europe. (Washington, 1967.) (Továbbiakban F.R.U.S. 1945. vol. V.) 503.
9. Public Record Office, Foreign Office (a továbbiakban F. O.), 371. 48194; R. 5063/5063/67. Sir O. Sargent 1945. március 13-i feljegyzése.
10. *Llewellyn Woodward*: British Foreign Policy in the Second World War. London, 1971. III. kötet, 587–588.
11. FRUS. The Conference of Berlin, 1945. Vol. I. 381. 399–400.
12. FRUS 1944. Vol. IV. 269–270. FRUS 1945. Vol. V. 527, 44. jegyzet.
13. *Csatári Dániel*: Forgószélben. Akadémia Kiadó, Bp. 1969, 461–462.
14. Groza 1945. március 24-én magyar kormányküldöttek előtt kijelentette, hogy „a két kormány és a két nemzet között a viszályokat okozó probléma kikapcsoltnak vehető”. *Közli Lipcsey Il dikő*: Réczei László feljegyzései 1945. márciusi romániai megbeszéléseiről. Történelmi Szemle 1984. 4. sz. 96–117.; ill. UMKL KüM Bé.O. 40.024/Bé/1945.
15. Universul, 1945. június 17.
16. FRUS, 1945. Vol. V. 527–528.
17. UMKL KüM Bé.O. 146/res. Bé/1945.
18. Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: *Juhász Gyula*. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 159.
19. U. o. G. W. Harrison 1943. június 14-i, F. K. Roberts 1943. június 16-i feljegyzései, 160–161.
20. MacVeagh 1944. április 8-i, 84. sz. távirata FRUS 1944. Vol. IV. 170–172. Lord Moyne kairói, 1944. április 14-i 948. sz. távirata. FO 371 40732.
21. A. Clark Kerr moszkvai brit nagykövet 1944. augusztus 25–26-i 2263–2264. sz. táviratai, FO 37140732. Citizen táviratai, F.O. 1944. augusztus 28-i, 185, 186. sz. C. Hull 1944. augusztus 29-i 2073. sz. távirata, FRUS 1944. Vol. IV. 200.
22. Az amerikai javaslatot 1944. április 19-én a State Department balkáni – dunai régió bizottsága készítette, majd elfogadták a háború utáni tervezéssel foglal-

- kozott bizottságai. Lásd National Archives, Washington P. C. (továbbiakban N. A.) PWC 150 a, 151; CAC 142 b, 183, 184. a.
23. *Juhász Gyula*: Az út vége. Új Írás 1986/3. sz. 82. Idézi az O.S.S. iratot N. A. Wash. D. C. 097.32/093 No.2417.
  24. John D. Hickerson, az európai főosztályvezető-helyettes emlékirata. F.R.U.S. The Conferences at Malta and Jalta 1945, 247.
  25. Ministère des Affaires Etrangères Archives Diplomatiques (továbbiakban M.A.E.), Europe, 1944–1949, Roumanie, 24. kötet. Sarret 1945. március 14-i, bukaresti 155. sz. távirata.
  26. FRUS 1945. Vol. V. 527.
  27. FRUS The Conference of Berlin, Vol. I. 373. Grew megbízott külügyminiszter 1945. június 8-i 1257. sz. távirata Harriman-nek.
  28. F. O. 371 48192 R 10059. Az 1945. június 7-i angol külügyminisztériumi vita összefoglalója.
  29. N. A. Wash. D. C. 740-00119 Control (Hungary) 5–1545. Grew megbízott külügyminiszter 1945. május 15-i távirata a budapesti amerikai képviselőnek.
  30. MAE AD Série Z Europe, Roumanie, 8. kötet – Sarret 1945. március 21-i bukaresti 157. sz. távirata.
  31. *Lipcey Idikó*, i. m.; Lásd még Groza Péter emlékére. 74.
  32. UMKL KÜM Bé.O. 40.024/Bé./1945.
  33. Népszava, 1945. május 20.
  34. UMKL – KÜM Bé.O. 27/Bé-1946. Gyöngyössi István miniszteri osztálytanácsos 1945. december 14-i feljegyzése a román külügyminisztérium egyik „magyar” referensével az erdélyi kérdés megoldásának lehetőségeiről.
  35. Gyöngyösi János külügyminiszter 1945. április 19. sajtóértekezlete. Új Magyarország, 1945. július 3.
  36. Kertész István 1945. június 1-i feljegyzése. UMKL KÜM. Bé.O. 1/Bé. res. 1945.
  37. U. o.
  38. U. o. A dokumentumot részletesen ismerteti *Balogh Sándor*: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1982, 147.
  39. La Hongrie et la Conférence de Paris Vol. I. Budapest 1947. 7–14. Idézi *Stephan D. Kertész*: Diplomacy in Whirlpool. (Notre Dame University Press, Indiana, 1953.) 262–266.
  40. Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1972. 400–401, 415–417.
  41. FRUS 1945. V. kötet, 565.
  42. *Paul D. Quinlan*: Clash over Romania. British and American Policies toward Romania: 1938–1947. (Los Angeles, 1977.) 142–143. FRUS 1945. V. kötet, 579.
  43. FRUS 1945. V. kötet 574–589. J. Paul-Boncour 1945. szeptember 9-i 124, 126. sz. táviratai. MAE AD, Série Z, Europe 1944–1949, Roumanie, 8. kötet.
  44. FRUS 1945. V. kötet, 584. Melbourne 1945. augusztus 21-i 575 sz. távirata.

45. FRUS 1945. V. kötet, 594–595. Byrnes 1945. augusztus 25-i, 457. sz. távirata.
46. FRUS 1945. V. kötet, 603–604. Molotov 1945. szeptember 1-i jegyzéke.
47. FRUS 1945. V. kötet, 606–608. Byrnes 1945. szeptember 4-i távirata.
48. F. O. 371 48224 Politika a dunai államokban. W. G. Hayter 1945. szeptember 12-i, P. Dixon szeptember 16-i feljegyzése.
49. MAE AD Série Z, Europe 1944–1949, Roumanie, 8. kötet. J. Paul-Boncour 1945. szeptember 22-i, 122. sz. távirata.
50. *St. Lache-Gh. Tufui* 188–192.
51. FRUS 1945. Vol. II. 147–149. MAE AD Série Y Internationale 135 CMAE 45/4.
52. PRO, Cabinet Papers, 133. CFM (45/21, CFM/45) 24.
53. *Kertész, Stephen D.*: The last European Peace Conference: Paris 1946. University Press of America, 1985, Lanham, M. D. 70.
54. FRUS 1945. Vol. II. 184, 263, 311–312.
55. MAE AD Série Y Internationale 14.52.5. MAE AD Série Z Europe 1944–1949, Roumanie 29. kötet.
56. FRUS 1945. Vol. II. 253–267.
57. FO 371.48219. MAE AD Série Z Europe, Roumanie, 24. FRUS 1945. Vol. II. 279–282.
58. FRUS VOL. II. 281.
59. MAE AD Série Z Europe 1944–1949, Roumanie, Vol. 8. J. Paul-Boncour 1945. október 18-i 177, 178. sz., 1946. március 27-i, 42. sz. táviratai Tatarescu külügyminiszter nyilatkozatairól. UMKL – KÜM Bé.0. Groza Péter dr. miniszterelnök 1945. november 1-i beszélgetése a magyar menekültügyi bizottság tagjaival 41065/Bé/1945. sz. feljegyzés, 5.
60. MAE AD Série Z Europe 1944–1949, Roumanie 8. kötet. J. Paul-Boncour 1945. október 18., 177–178. sz. távirata.
61. L. A. Squires, a budapesti amerikai követség titkára 1945. novemberben tett említést az erdélyi vitáról magyar külügyi tisztviselőnek. (Szegegy-Maszák Aladár közlése.)
62. UMKL KÜM Bé.0. 77/res. Bé/1945. Kertész István 1945. szeptember 19-i feljegyzése.
63. UMKL KÜM Bé.0. „Románia és Magyarország közötti viszony”. 1945. augusztus 29-i 41.095/Bé-1945. feljegyzés; „A magyar–román vámunió vázlata”. 1945. szeptember 18.
64. UMKL – KÜM Bé.0. Gyallay-Pap Domokos 1945. október 11-i feljegyzése. 40705/Bé – 1945.
65. UMKL – KÜM Bé.0. 41.065/Bé-1945. sz. idézett feljegyzés.
66. Vásárhelyi Miklós beszélgetése Petru Grozával. Szabad Nép, 1945. december 20. A határkérdés lezártságáról szóló román nyilatkozatokat lásd még Népszava 1945. május 20, valamint Groza és Tătărescu 1945. augusztus 23-i beszédeit.
67. UMKL – KÜM Bé.0. 38/Bé – 1946. 33030/pol. – 1945. sz. 1945. december 30-i jelentés.

68. UMKL – KÜM Bé.0. Hozzászólás a békeelőkészítő elgondolásokhoz. 48/res. Bé/1945. sz. 1945. augusztus 1. Az erdélyi kérdés megoldásai 40.368/Bé/1945. sz. 1945. augusztus 23. Magyarország igényjogosultsága a Partiumhoz. 40.386/Bé/1945. sz. 1945. szeptember 14. Javaslat a Románia és Magyarország közötti viszony rendezésére. 64/res. Bé./1945. sz. 1945. október 3.
69. UMKL – KÜM Bé.0. XIX. J. I. a. I–5. Kertész István 1945. december 28-i levele Tildy Zoltán miniszterelnökhöz. (151/res-Bé/1945.)
70. *Dr. Várkonyi Péter*: Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 79.
71. FO 37148220. W. S. Williams 1945. decemberi R 21263 sz. feljegyzése „Politika Románia és Bulgária irányában” címmel. The Foreign Office and the Kremlin British Documents on Anglo-Soviet Relations 1941–45. Cambridge University Press, 1984., 266.
72. FRUS 1945. Vol. II. 610–671.
73. Public Record Office, Cabinet Papers, 133. Molotov–Bevin 1945. december 18-i, Sztálin–Byrnes 1945. december 23-i tárgyalásai.
74. MAE AD Série Y Internationale 1944–1949. június, (52.5) 127.